

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

NAGY LEVENTE

Homérosz, Csokonai, Kontz Jósi

A Békaegérharc XIX. század eleji román fordítása

Minden bizonnyal anyagi okok miatt nem jelenhetett meg a XIX. század elejének egyik legérdekesebb román közköltészeti műve, Csokonai *Békaegérharc*ának román fordítása. A fordítást egy bizonyos „Kontz Josi” készítette 1816 júliusában latin betűkkel és magyar helyesírással, a következő címmel:

*Batrachomyomachia luj Homerus, Batáje Brostyilor ku Soretsi Intorsze gyintij in
versu Unguresty de Domnu Csokonay si dupa jel Kontz Josi
in Anul 1816 luna luj Julii*

*[Homérosz Batrachomyomachiája, avagy a békák harca az egerekkel, magyarra
fordította először Csokonay uram, utána pedig {románra} Kontz Josi
1816. évben, július hónapban]*

A fordítás legalaposabb kutatója, Köllő Károly összesen nyolc másolatot azonosított Kontz Józsi művéből: ebből négy jelenleg a kolozsári Egyetemi Könyvtárban található, egy-egy példány pedig a nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtárban, a bukaresti Akadémiai Könyvtárban, valamint a Tiszántúli Református Egyházkerült Nagykönyvtárában, Debrecenben.¹ Említ Köllő még egy példányt, mely a XIX. század második felében a budapesti Petru Maior Társaság birtokában volt, ezt azonban 1984-ben már nem találta. Ez a példány 1924-ben Valeriu Braniște (1869–1928) tulajdonában volt. Braniște a budapesti egyetemen

* A tanulmány az NKFIH (OTKA) 128 151. sz. pályázat keretében készült.

¹ E példányok részletes leírását lásd: KÖLLŐ Károly, *Két irodalom megszgyéjén: Tanulmányok a román–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből* (Bukarest: Kriterion, 1984), 66–76.

végzett magyar–román szakon, 1919 után rövid ideig román kultuszminiszter volt, és elévülhetetlen érdemeket szerzett a kolozsvári román egyetem 1918 utáni megszervezésében. A Csokonai-fordításról azt írta, hogy az a temeskubini Szerb György tulajdonában lévő példányról 1881-ben a Budapesten tanuló Valeriu Sever Olariu orvostanhallgató által készített másolat.² A Szerb-féle példányról jelenleg nincs tudomásunk, de ezek szerint összesen nem nyolc, hanem kilenc másolatunk volt.

Gavril Scridon, aki a Ceaușescu-korszak legkeményebb éveiben (1981-től) a budapesti Román Filológiai Tanszéken anyanyelvi lektorként dolgozott, 1989-ben egy magyarországi román irodalmi lapban tette közzé a *Békaegérharc* román fordításáról szóló tanulmányát, mely sajnos teljesen elkerülte mind a magyar, mind a román kollégák figyelmét. Itt említi Scridon, hogy 1989 tavaszán Marjai Márton a Bordás (helyesen: Borda) Antikváriumban egy újabb példányt azonosított. A kéziratot Scridon szerint Vargha Balázs (1921–1996) író és irodalomtörténész vette meg.³ Nem tudom, jelenleg hol lehet Vargha Balázs hagyatéka, így nem volt módomban látni a kéziratot sem. Nem kizárt, hogy vagy a Szerb család tulajdonában volt példány, vagy esetleg Braniște példánya került a Borda Antikváriumba, habár Braniște 1924-ben azt írta, hogy a kéziratot a kolozsvári Román Nyelv Múzeumának (Muzeul Limbii Române) szándékozik eljuttatni, de Köllő Károly 1984-ben már nem találta, és azóta sem került elő.⁴ Könnyen lehet az is, hogy a Borda Antikváriumba került példány új másolat. Ebben az esetben Csokonai *Békaegérharc*ának román fordításából összesen tíz kézíratos példány készült.

Ezt azért tartottam fontosnak hangsúlyozni, mert Csokonai művének egyetlen más irodalomban sem volt ilyen mértékű recepciója. Ugyanakkor az a tény, hogy Kontz előszóval is ellátta a szépen letisztázott kéziratot, arra enged következtetni, hogy nyomtatásban is meg szeretne volna azt jelentetni. Annak, hogy mégsem jelent meg, véleményem szerint maga a szerző volt az oka. Pontosabban az, hogy Kontznak nem volt pénze a nyomtatási költségek fedezetére. Pedig a kézíratos másolatok számából kiindulva nem lett volna veszteséges vállalkozás.

Csakhogy *Kontz Josi* színész volt, zseni és alkoholista. A Szeben megyei Örményszékesről származó Kontz még enyedi diák korában, 1792-ben színésznek állt. Nemcsak játszott, hanem fordított is német (Philipp Hafner, August Friedrich Ferdinand Kotzebue) és talán francia (Molière) darabokat. Kontz József ap-

2 Valeriu BRANISCE, „Un ungar... poet român”, *Convorbiri Literare* 56, 1–2. sz. (1924): 23–32, 28.

3 Gavril SCRIDON, „Despre un vechi manuscris românesc”, *Timpuri Revistă de Cultură* 4 (1989): 43–60, 46.

4 KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 74.

jának, Kontz Ádámnak egy 1807–1812 között a Felső-Fehér vármegye főispánhoz, TÜR Lászlóhoz írt „könyörgő leveléből” megtudjuk, hogy hősünk

otthagya a kollégiumot, és mindenét elkótyavetyélve [...] összeszúrta a levegőt egy tisztátalan actrix-szel, akit a gyermek megszületése előtt egy hónappal kénytelen volt feleségül venni. Az ifjú asszony rövidesen meghalt, s árváját másfél esztendő korától fogva ő, a nagyapja nevelte.⁵

Kontz közben tizennégy évig színészkedett, miközben egy szolgálólánnyal újabb viszonyt folytatott, aki a feljelentette Kontzot azért, mert nem fizetett gyermektartást. Miután ezért Kontzot letartóztatták, apja 40 rénesforint váltásdíjat fizetett fiáért, akit hazavitt és munkát szerzett neki egy bizonyos Vajna Miklósnál. Ennek ellenére

soha egy krajcár érőt nem hozott haza [...] noha mint színész feleségestül együtt havi 50 forintot is megkeresett. Minden jövedelmét elitta, elkurválkodta, úgyhogy az apja hordta neki otthonról éveken át Kolozsvárra a szalonnát, lisztet, ő vette meg a tűzfát, csinálta ingeit. [...] Kárt kárra, adósságot adósságra halmoz, s az egészségi állapota is annyira megromlott, hogy szájának bűzétől nem lehet közelében meglenni, a keze pedig úgy reszket, hogy reggelenként, míg patikát nem iszik, nem képes a szájához sem vinni.⁶

Azért idéztem ilyen hosszan Köllő összefoglalója alapján Kontz Ádám levelét, mert egyrészt a becses dokumentum, mely Köllő tulajdonában lehetett, jelenleg nem található hagyatékában, másrészt pedig azért, mert Kontz ilyen állapotban fordította le 1816-ban a *Békaegérharcot*.⁷ Aki alkoholistaként is ilyen kiváló fordítást tudott készíteni, az nem lehetett más, mint zseni. És így érthetővé válik, miért nem tudta Kontz kiadattatni a minden jel szerint komoly érdeklődésre

5 Kontz Ádám levelét Köllő Károly összefoglalója után idézem: Uo., 64.

6 Uo. 65.

7 Versényi György szerint nem biztos, hogy Kontz volt a fordító. „A fordítás dicsőségét ráfogták erre, arra, Gyűjtő Sándorra, sőt Debreczeni Mártonra is.” Véleményem szerint a Kontz által szignózott előszó elegendő bizonyíték Kontz szerzőségére. Gyűjtő Sándor túl gyenge költő volt ahhoz, hogy ilyen fordítást készítsen, Debreczeni pedig 1816-ban mindössze 14 éves volt. Amíg nem kerül elő erősebb adat Kontz József szerzőségét cáfolandó, addig Versényi értesülését csak erdélyi irodalmi pletykának tarthatjuk. VERSÉNYI György, „Életképi elemek Csokonai költészetében”, *Erdélyi Múzeum* 22 (1905): 453–467, 455. Lásd még: CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Költemények 2: 1791–1793*, kiad. SZILÁGYI Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály összes művei (Budapest: Akadémiai, 1988), 468. A továbbiakban CsVMÖMK 2.

számot tartó művet. A kiadás szándékát erősíti az előszó is. Ebben Kontz érdekes információkat oszt meg:

Néhai Csokonai Vitéz Mihály úr Homérból magyar versekre fordított *Batrachomyomachiája* (Békaegérharca) oly kedvességet nyert, hogy a nyelvével mindennek felett kevélykedő francia is, nem szégyenlette maga nyelvére által fordítani. Kedvem ereszkedvén azért nékem is hozzája, fordítani kezdettem vala deák hexaméterekbe e szerint [következik 21 sor latin hexameter]. Ekkor eszembe jutván, hogy ezt én csak a deákul tudó emberek számára írom, belé untam, s így gondolkodtam: hogyha oláh versekbe fordítom, így az egész oláhság, s az erdélyi magyarságnak nagyobb része is megérti, s mégis ez a munkácska eggyel több nyelvre lesz lefordítva. Jól cselekedtem-é vagy nem, érdemes olvasó kegyes ítéletre bízom. Én ebben a részben is kedvezek magamnak az ítélettel, és azt gondolom, hogy ha hibáztam is, a hiba megbocsátható. Legelőször magamtól kellene engedelmet kérnem elvesztett időmért, ez pedig készen áll. Néked olvasásra kevesebb idődbe kerül, mint nékem kidolgozásra. Reménylem azért, hogy ezen kicsiny károdért te is megbocsájthatsz, melyre egész bizodalommal kérlek is. A fordító, tudniilik Kontz Jósi.⁸

A Kontz által említett francia fordítás több mint meglepő. Nem tudom ugyanis, ki lehetett az, aki 1816 előtt Csokonai művét franciára fordíthatta volna. Köllő azt írja, hogy a XVIII. század második felében

hosszú éveken át keringett kéziratban egy, a Csokonaiéval rokon *Batrachomyomachia*-feldolgozás, amelyet nyomtatásban másodszorra 1808-ban adtak ki. Nincs kizárva, hogy Kontz erre a kiadásra céloz, amely valamilyen úton-módon a napóleoni háborúk ellenére Erdélybe is eljuthatott.⁹

Egyszóval Kontz látott egy francia fordítást (vagy csak hallott róla), és azt hitte, hogy az Csokonai műve alapján készült. Véleményem szerint Kontz egyszerűen csak nagyot akart mondani, amikor azt állította, hogy a franciák Csokonai szövegét fordították le.

Azt is nehéz eldönteni, hogy a *Békaegérharc* különböző másolataiban felbukkanó egyéb szövegek csak a másolás során kapcsolódtak Kontz fordításához, avagy már eredetileg is megvoltak, és azoknak is Kontz a szerzője. Így például

8 Az előszót nem mindegyik másolat tartalmazza. Jómagam a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtárban (a továbbiakban KEK) lévő 1852-ben készült másolatból idézem: Ms. 430, Fol. 3r–4v.

9 KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 77.

az enyedi példány 370 magyar nyelvű jegyzetet (melyek nem azonosak Csokonai eredeti jegyzeteivel) és egy 80 szavas román–magyar–német szójegyzéket is tartalmaz. A jegyzékben található *Enyed* szónál megjegyzi a másoló, hogy „Hier hat der hr. Kontz József dieses Werk in’s walachischen übersetzt („Itt fordította le Kontz József uram ezt a művet oláhra”).”¹⁰ Ha ez így van, akkor Csokonai műve rekordidő alatt eljutott Enyedre. A *Békaegérharc* fordítását ugyanis Csokonai 1792 végére fejezte be, Kontz ekkor még enyedi diák lehetett, de rövidesen ott is hagyta a kollégiumot. Így a kéziratokban a fordításra vonatkozó dátum (1816. július) sem stimmelne. Szerintem azonban az enyedi másoló csak azért írta azt, hogy a *Békaegérharc* fordítása Enyeden készült, mert Kontz enyedi diák volt.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár már említett példányában (Ms. 430) talá-lunk még 36 román közmondást, a bukaresti Akadémiai Könyvtár (Ms. 5546) példányában pedig egy másik Csokonai-vers, a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacs-hoz* román fordítását.¹¹ A különböző példányokban található megjegyzésekből érdekes recepciótörténeti következtetések vonhatók le. A kalotaszentkirályi Deésy Hosszú István ezt jegyezte fel másolatába:

Ezen mulattató szeszélyes, s gyakran lassú mosolyt, sőt még hahotát is előidéző, az eredetit ha felül nem is muló, de annak nem is sokat engedő, az oláh nyelv természetéhez, s főként pedig a nemzet akkori jelleméhez alkalmazott munkácskából egyszer s másszor darabocskákat hallván élőszóval előadva nem minden gyönyör nélkül, mindig vágytam annak egészbe írásba megkaphatására. [...] Helyen helyen jönnek ugyan elő aethetica elleni nyers kifejezések is, de abban nem kell megbotránkozni, mert azok az oláh nemzet akkori ’816béli jelleméhez és művelődése fokához alkalmazottak és természetesek. Egyébiránt satyra, és a francia forradalmat képezi.¹²

Deésy szerint tehát a román *Békaegérharcot* fennhangon olvasták egymásnak az erdélyi magyar közép- és kisnemesek. Maga Deésy is a maroszéki táblabíró, Intze Ferenc könyvtárában lévő példányt másolta le 1852-ben. Ez az Intze-féle példány azonos a mai enyedi példánnyal. Intze jó nevű erdélyi tudós volt, s huszonnégy évig gróf Kemény Sámuel nevelője.¹³ Az enyedi példányban lévő jegyzeteket ő készítette, és egy bejegyzésben azt is elárulja, hogy erre egy románul

10 Nagyenyed, Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtár, Ms. 173, fol. 47. Itt szeretném megköszönni Gordán Edina könyvtárvezetőnek az enyedi példány lefotózásában nyújtott önzetlen segítségét.

11 Erről lásd KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 346–348; SCRIDON, *Despre un vechi...*, 55.

12 KEK, ms. 430, fol. 4v–5r.

13 Életéről lásd: KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 70–72.

jól tudó, görög író, *Bajadzsi* kérte meg 1827-ben Bécsben, akinek azt is megígérte, hogy lemásolja számára a román *Békaegérharcot*.

Ebből én azért tettem németül jegyzéseket; mivel egy oláhul jól tudó görög íróval, Bojádzsival, ki újjörög Grammatikát adott ki Bécsben, ott létemben 1827-ben megismerkedvén, ő arra kért, hogy ezen oláh *Batrachomiomachiát* néki írjam le, és vele közöljem, amit én néki meg is ígértem, t. i. ha érkezem, de nem érkeztem. (Ennek a Bojádzsinak új görög Grammatikáját is megvettem volt)¹⁴

Bajadzsi nem más, mint a bécsi görög iskola tanára, a macedoromán Mihail Boiagi (1780–1828 vagy 1842), aki 1813-ban Bécsben kiadta görögül és németül az első aromán nyelvtant (*Romanische oder Makedonowlachische Sprachlehre*).

Egyébként Kontz fordítása jórészt magyar közegben terjedt, ami ismét felveti az erdélyi és magyarországi, románul tudó magyar kis- és középnemesek szerepét a román közköltészeti és ponyvairodalom alakulásában. Ez külön kutatási téma lehetne, itt csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a *Békaegérharc* román recepciója csak megerősíti Csörsz Rumen István azon véleményét, miszerint a román világi (pontosabban szerelmi) költészet egyetlen XVIII. századi, nyomtatásban megjelent (*Kintyets kimpenyest*, 1768) művének kiadása mögött is magyar személyek álltak:

Az itt közölt repertoár népiesnek tűnő elemei inkább a közköltészet alacsonyabb regiszteréből érkeznek, s nem vitás: bátor vállalkozás volt sajtó alá rendezni őket a versek néha kifejezetten frivol hangulata miatt. Talán épp ez adja meg a kulcsot a kiadáshoz: románnak „öltöztetve” meg lehetett kerülni a cenzúrát, no meg az erényeket őrző hatóságokat. Történeti poétikai értelemben tehát az egész kiadvány a szerepjáték körébe tartozik, hiszen románként őszintébben, mintegy naivabban lehetett beszélni mindarról a nyomtatott nyilvánosságban, mint a szemérmesebb és tudálékosabb magyar műfajok által. Nem vitás, hogy a szigorú hagyományú román értékrendhez képest is formabontó újítás, ahogy itt egymást érik a boldogtalan nők és férfiak vallomásai, akárcsak az előszónak az a dedikációja, hogy „mások mulattatására, akik mást szeretnek”, ami nem más, mint a szabad szerelem apológiája. [...] A kiadvány háttérében okkal sejthetünk felvilágosult erdélyi magyar mágnásokat, leginkább a Teleki vagy Kemény családot, akik a román művelődés ügyét több módon felkarolták. Úgy tűnik, a közköltészetben mint irodalmi hatóterületben rejlő lehetőségeket is felfedezték,

14 KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 71.

még hozzá egy emberöltővel a magyar ponyvakiadás tömegessé válása, az 1790-es évek előtt.¹⁵

Tökéletesen illik ez az elemzés a *Békaegérharc* román fordítására is. Magyar szerző fordítja, aki ugyan a kiadáshoz nem tud erdélyi arisztokratákat megnyerni, de fordítását épp azért részesítik előnybe és olvassák, valamint másolják szét a magyar nemesek, mert románul a vaskos trágárságokat szabadabban lehetett fennhangon csoportosan olvasni, hiszen azokat amúgy is csak a beavattak (azok, akik szintén tudtak románul) értették. Deéry beszámolójából az is kiolvasható, hogy a román Csokonaiiban előforduló tárgárságokat az erdélyi magyar nemesek a románok jelleméből és természetéből magyarították. Ez azonban igencsak tendenciózus és hamis érvelés volt, mivel „az *aesthetica* elleni nyers kifejezések” nem a románok jellemének és „mívelődése fokának”, hanem a fordító, a magyar Kontz József ízlésének köszönhetőek. Kontz egyáltalán nem túlozta el Csokonaihoz képest a trágárságokat. Íme, két részlet, melyben Kontz nem tér el Csokonaitól.¹⁶

Csokonai	Kontz fordítása	Kontz román szövegének visszafordítása
Én bé viszem a hátamon, Hogy segge meg ne ázzon.	Sztrinsete tzápen d'in vine, Nu tzi sze ude kuru	Szorítsd erőst inaidból, Hogy segged meg ne ázzon
Társa oldalbordáját; Nem fért volna ijedtébe Már egy zabszem a seggébe, Ki verte a szar szeplő.	Ku lábele a strindzse De kásztele Bukurului Dar in gáura kurului, Fir d'ovez n'ár tuná.	Lábaival szorította Bukur oldalbordáját, De a segge lyukába Egy zabszem se dörögne.
Éppen ott karessíroza Obester Pörtznali úr: Elmeresztí szemét száját, Seggbe rúgja szép dámáját, S az aulánál hírt téssen. (41)	Domnu Kirtzu nimerire Tregindusze kő fáte Si de in kur s'lásze fátá Alerge si spune fáptá Le kurte csej krejászke (12v)	Kirtzu úr ottan éppen Egy lánnyal huzakodik, Seggbe rúgja a lányt És fut, hogy a tettét a királyi udvarban elmondja.

Csokonai esztétikai, öncélú csakis a szórakoztatást és nevettetést szolgáló trágársága érdekes módon épp a magyar nemesi írók tollán alakult át az etnikai gúnyolódás fegyverévé. Legalábbis így lehet értelmezni azt a román strófát, me-

15 Csörsz Rumen István és SZILÁGYI N. Zsuzsa, „*Kintyets Kimpenyesty* (1768): Egy román–magyar verses ponyva tanulságai”, in *Nunquam autores, semper interpretes: A magyarországi fordításirodalom a 18. században*, szerk. LENGYEL Réka, 69–93 (Budapest: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016), 92–93.

16 CsVMÖMK 2, 38; KEK, Ms. 430, 9v.

lyet a Kontz-féle fordítás egyik másolatába (KEK Ms. 3119) írt be az ismeretlen másoló.¹⁷

Jesztye un nyám in Árgyál
Kare sze zitse Román
Hotz, telhár si blesztemátz
Motz gyin muntye si Mokán.
nyám preszit gyin gyául gyin dráts,
Fuzsind gyin Itálie.
Furts la grumáz, bube pe kur
Domn sze nu kumvá fie.

Van Erdélyben egy nép,
Kinek neve román,
Rabló, tolvaj, átkozott,
Hegyi móc és mokány,
ördögtől fajzott szapora,
Itáliából futott,
Nyaka golyvás, segge bibircsókos,
Vigyázz, úr ne legyen belőle.

A kéziratot nem volt alkalmam kézbe venni. Scridon és Köllő beszámolója alapján annyit tudunk róla, hogy Mike Sándor hagyatékából került az Erdélyi Múzeum könyvtárába, és a szöveg mellett 413 román szónak közli a magyar, helyenként pedig a német és latin magyarázatát. Ezenkívül még egy latin–magyar epigramma is szerepel benne, melyet báró Naláczy István (1770–1844) faragott Bánffy Farkas rovására, aki „1809-ben az Insurrectionál major, később Convertált”.¹⁸

Egyébként a román fordításban a Csokonainál meglévő szatíra politikai éle elvész. Szilágyi Ferenc mutatta ki, hogy már az se véletlen, hogy „a magyar (illetve a német és szláv) neveket mind egerek viselik, a francia (franciás) neveket pedig kivétel nélkül a békák. [...] A nevek tanúsága szerint tehát a vígeposzi harcban a *békák* képviselnék a *franciákat*, az *egerek* pedig a francia forradalom ellen fellépő *Habsburg (magyar, német és szláv)* seregeket.”¹⁹ (Kiemelések az eredetiben.) Kontz egyáltalán nem tartotta meg Csokonai névadási gyakorlatát, ő minden nevet románra fordított (általában a görög szavak jelentése alapján), és sok esetben hangutánzó szavakat használt. Így például Csokonainál Marsal Kriór a francia *crieur* (kikiáltó) szóra megy vissza, mely esetben a görög név eredetileg *Poliphonos* (sokhangú) volt. Kontz a *general Poffle* kifejezéssel adja ezt vissza, ami egyértelműen jelzi, hogy nem Csokonait, hanem a görög szöveget követte. Markaszó/Markészó a francia *marécageux* (lápos, mocsaras, mocsári) magyar fonetikus alakja, aminek a görög megfelelője a *Limnoharis* (mocsárkedvelő). Kontz ezt egy egyszerű hangutánzó szóval adja vissza: *Brăcăcoiu*.²⁰

17 Idézi SCRIDON, *Despre un vechi...*, 55.

18 KÖLLŐ, *Két irodalom...*, 72, SCRIDON, *Despre un vechi...*, 54–55.

19 SZILÁGYI Ferenc, „Csokonai *Békaegérharcának* keletkezéséről, politikai vonatkozásairól, szövegeiről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 74 (1970): 14–26, 19.

20 Az idézett nevekről lásd: Uo., 18; ENIKŐ PÁL, „Numele personajelor animaliere într-o versiune românească inedită a *Batrachomyomachiei* pseudo-homerice”, *Analele Științifice ale Universității Ovidius: Seria Filologie* 27, 2. sz. (2016): 439–451, 442.

A politikai gúnyolódás élet tompítandó már a magyar *Békaegérharc* első kiadója (1813), Márton József is kihagyott, vagy átírt egyes részeket a szövegből. Ezek a román változatba is így kerültek be, ami egyértelműen jelzi azt, hogy Kontz Márton kiadását fordította.²¹

Csokonai-kézirat	Csokonai 1813. évi Márton-féle kiadás	Kontz fordítása	Kontz prózai magyar visszafordítása
Látván ezt gróf Deszkarági, Egy nagy vitéz generál, Hogy már a magyarországi Nép is mindjárt retirál:	Látván ezt gróf Deszkarági, Egy nagy vitéz generál, Hogy már a <i>belsőországi</i> Nép is mindjárt retirál:	Nimeri si Roade Szkindur Un generál inimosz, Si vazind <i>fugatsi</i> szingur Intsepu kam inimosz.	Arra járt épp Deszkarági, egy lelkes nagy generál, És látván a <i>menekülőket</i> , Egyedül nagy hévvel rákeзде:
E' [d'ó békavezér] Khalch- fresszert, egy nagy szájú, Német marsalt levága,	E' Khalchfresszert, egy nagy szájú, Tokos marsalt levága,	Májor Vórt pre printzu Jete Urit il inseláre	Vórt őrnagy Jete herceget, rútul bizony rászedte
Elég, hogy printz Khalch- fresszernek, Ily véltelen halála, A <i>pór német</i> egereknek, Rémülésekre vála	Elég, hogy printz Khalch- fresszernek, Ily véltelen halála, A <i>sógor</i> egereknek, Rémülésekre vála	Printzu Jete kit o kezut, Szo szpariát soaretsi, Tregind moarta kit lő vezut, Plekáre fuga d'átsi.	Mikor Jete herceg elesett, Megijedtek az egerek, És futásnak eredtek, Látván néki halálát.

A fenti példákban látszik, hogy Márton változtatásaival igyekezett elhomályosítani Csokonai utalásait, s megnehezíteni az olvasónak azt, hogy az egereket a németekkel, vagy inkább a Habsburg Monarchia hadseregével lehessen azonosítani. Kontz fordításából ezek az utalások még Márton kiadásához képest is visszaszorulnak, hiszen ezeken a helyeken inkább Csokonai szövegének átírásáról, semmint fordításról van szó. Kontz eljárása nem véletlenszerű, ugyanis bizonyos helyeken teljesen átírja Csokonai versét:²²

21 A táblázatban idézett szövegrészeket lásd: CsVMÖMK 2, 53–54, KEK, Ms. 430, Fol. 24v. Lásd még: SZILÁGYI, „Csokonai *Békaegérharcának*...”, 20–21; Enikő PÁL, „Mijloace de autohtonizare a traducerii românești a *Batrachomyomachiei* pseudo-homerice”, in *Stranger/Străinul*, szerk. Zsuzsanna AJTONY, László HUBBES, Katalin LAJOS și Zsuzsa TAPODI, 135–144 (Miercurea-Ciuc–Cluj-Napoca: Editura Status–Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017), 138–139.

22 KEK, Ms. 430, Fol. 17r–v.

Csokonai	Kontz	Kontz visszafordítva
Mihelyt népünkre rontanak És határinkhoz érnek, Verjük meg! rajta! fúljanak Özönébe a vérnek; Verjük meg győzedelmesen, Hogy haza egy se mehessen Épen fegyverünk elől.	Szö le jesim innáinte Lá kapu hotáruluj Sz ij kám dem de tzinye minte Domnului Toxtartuluj Nu umblem ku zsudekáte Szö inkerkem totz odáte De bárbe, flots si de par	Menjünk elejebbe ki a határ szélére, Hogy véssük jól az eszébe Toxtar uram nagyságának, Hogy nem fogunk törvényt ülni, Hanem egyszerre mindenkit, Hajánál, szakállánál fogva,
Akiket hadi foglyokká Teszünk ezen csatába, Légyenek új polgárokká Ők e Republicába; Ha négy-öt krajcárt találunk Zsebjeinkbe, jó lesz a nálunk A nemzet fundusának.	Pe káre om pute prinde Si norkede in mune Noave pre bine nor prinde Tri zile'n szeptemüne; Aud ke szint buni szeptetori Koszás, szárdás, szetseretori szebaj, csizmás kosokár,	Akit tudunk, megfogunk, És kezünkbe kaparintunk. Mert hallom, jó kubikosok Jók lesznek ők nekünk, A hét három napjában kaszáznak és aratónak, szücsmester, csizmadíának.
Így osztán a Republicát Köztünk felépíthetjük, S nálók az új politicát Javunkra bévihatjuk; Mindjárt a csata mezején Állítsuk fel jó idején A szabadság szent fáját.	Kej muntsitor tot niemsugu Isz multz mester intre jej Kár invátze mestesugu Jije bun vó kit de rej; Kolopári kurelári Kosokári ku pielári Sze tjeme totz: Domnule!	Dolgozzon a nemesség, Mert sok mester van köztük, Ki titeket is megtaníthat mesterségre, ha jó, ha nem, üstfoltozót, nadrágszíjast, Szücsöket és bőrszőket, Mindenkít szólítsanak úrnak!
Felkiált a klub viváttal: Éljen a nemzet! Éljen! Éljen nép Fizignáttal! Kettőzteti kevélyen. Azután a sok Barére A Convent itéletére Más holmiket említe.	Vivát, vivát totz czipáre, Ó dáte ku inime. Dieta toate sztrigáre Blátz ku totzi la krisme, De batáje sze ne getem Pre táre szö nu n'imbatem Ke zó nor csufului.	Mindnyájan vivátot kiáltnak, Egyszer csak nagy szívvel, Mire a diéta ráfelel: Gyerünk mind a kocsmába, Hogy a harcra készüljünk, De nagyon azért ne rúgjunk be, Mert minket fognak csúfolni.
Végtére egy, a többeknél Okosabbik felállá.	De dur ins álte kuvinte, Kis beure binisor.	És míg egyebet is szóltak, Berúgtak jó rendesen.

Csokonai szövege tele van francia utalásokkal, melyekből a román fordításban semmi sem marad. A fenti idézet első strófája a *Marseillaise* parafrázisa. A hadifoglyok integrálása a republicába a francia forradalmi kormány tervei közt szerepelt. A „szabadság szent fája” nem más, mint az *arbre de la liberté*, mely „májusfára emlékeztető díszes oszlop volt, amelyet a függetlenné vált észak-amerikai gyarmatok példájára 1790 óta kezdtek felállítani a francia falvak és városok főterein”.²³ „Azután a sok Barére” sor Barère de Vieusac-ra utal, aki a pirenusi választókerület képviselőjeként 1792 szeptemberében került a konventbe, majd XVI. Lajos király hazaárulási perének volt az elnöke.²⁴ A román szövegben ezzel szemben arról van szó, hogy az elfogott nemeseket beállítják a jobbágyok

23 SZILÁGYI, „Csokonai Békaegérharcának...”, 23–24.

24 CsVMÖMK 2, 460.

helyett heti három napon át dolgozni, és mindenkit (azaz a nem nemeseket is) ezentúl úrnak kell szólítani. A román szövegben *domnu Rogoz* (Csokonainál *gróf Nagy Kákai*) nem úgy beszél, mint egy, a konventben felszólaló francia polgártárs, hanem úgy, mint egy kocsmában szónokló paraszt. Arról, hogy dolgozzon a nemesség, avagy hogy mindenkit úrnak kell szólítani, avagy hogy a harcra készülő békák a csata előtt még jól berúgnak, a XIX. század elején Erdélyben minden magyar nemesnek az 1784. évi Horea-féle felkelés juthatott az eszébe. Ez lehet az egyik magyarázata annak, hogy épp a magyar kis- és középnemesség körében volt népszerű Kontz fordítása. A fordításhoz másolt és az imént idézett románságot gúnyoló strófa, valamint a szintén idézett Deésy-megjegyzés a másik bizonyíték arra, hogy Erdélyben a békákra és az egerekre vonatkozó gúnyt és szatírákat nem a franciákra és a németekre, hanem a románokra vonatkoztatták.

Ugyanakkor nemcsak etnikai és társadalmi szatíráként, hanem egyéni gúnyolódásra is lehetett használni Csokonai románosított szövegét a recepció során. A púpos Bánffy Farkast (1780–1840) gúnyoló disztichon ugyanis nemcsak a már említett kolozsvári egyetemi könyvtárbeli (Ms. 3119), hanem az enyedi példányban is megtalálható.

Conversum foveat Romana Ecclesia gibbum!
An fiat e' curvo, recta jatentes fides

Púpos Bánffy Farkas görbe kálvinista
Görbéből lehető egyenes, pápista?²⁵

Gavril Scridon azt írta 1989-ben, hogy Kontz József fordítását, jegyzetekkel és kísérettanulmánnyal együtt, egy 200 gépelt oldalt kitevő kötetben előkészítette kiadásra, és az 1990-ben meg fog jelenni. Sajnos a kézirat nem jelent meg, és a hollétéről sincs tudomásom. A fentiek alapján azonban úgy vélem, hogy Kontz fordítása, a különböző másolatokban fellelhető egyéb versekkel, a magyar, a román és a német jegyzetekkel, valamint szómagyarázatokkal együtt megérdemelné a kiadást, mivel az nemcsak Csokonai *Békaegérharcának* igen érdekes recepciótörténeti mozzanata, hanem a magyar–román közköltészeti kapcsolatoknak is egy igen fontos fejezete.